

Αποτύχαμε όπου υιοθετήσαμε ξένα πρότυπα

Του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Ιερώνυμο Β΄

Ἡ συμπλήρωση ἐπετείων καὶ μάλιστα τῆς τάξεως πενηκονταετίας ἀποτελεῖ ἀδιαμφισβήτητα εὐκαιρία ἀναστοχασμοῦ πεπραγμένων ὡς πρὸς τὸ διαρρεῦσαν παρελθόν, ἀλλὰ καὶ θέσεως στόχων γιὰ τὸ μέλλον. Ἡ συμπλήρωση πενηκονταετίας (1974 – 2024) ἀπὸ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ καὶ τῆς δημοκρατίας στὴν Πατρίδα μας ἀποτελεῖ δίχως ἄλλο ἐξαιρετικὴ εὐκαιρία καὶ ὑποχρέωση ἀναστοχασμοῦ μας ἀτομικοῦ καὶ συλλογικοῦ, μὲ αἴσθηση καλοπροαίρετης καὶ ἐμπεριστατωμένης κριτικῆς, ἀλλὰ καὶ αὐτοκριτικῆς, πάντοτε δύσκολης, ἀλλὰ καὶ πάντοτε τόσο ἀναγκαίας γιὰ νὰ προοδεύσουμε. Χωρὶς ἀναγνώριση λαθῶν, ἐλλείψεων καὶ ἀποτυχιῶν, ἀναζήτηση αἰτιῶν, θέση στόχων γιὰ τὸ ἐφ' ἑξῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἐπιθυμητὴ πρόοδος μας.

Κατ' ἀρχάς, μία σύντομη καὶ «ἐπιλεκτικὴ» ἀποτίμηση: Ἡ Μεταπολίτευση ὑπῆρξε μία σημαντικὴ περίοδος καὶ σαφῶς ἡ δημοκρατικότερη καὶ ὁμαλότερη περίοδος συνολικῆς τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῆς Πατρίδας μας (χωρὶς μείζονες πολεμικὲς συρράξεις, στρατιωτικὰ κινήματα, μείζονες συγκρούσεις, διαιρέσεις, διχασμούς, μὲ οἰκονομικὴ εὐημερία καὶ πρόοδο). Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ διάχυτη καὶ ἀδιαμφισβήτητη πολιτισμικὴ παρακμὴ, ὁ ὑλιστικὸς καὶ ὑπέρμετρος δικαιωματισμὸς τῶν τελευταίων δεκαετιῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκονομικὴ χρεοκοπία τῆς Χώρας (ὡς ἀπόρροια πνευματικῆς καὶ ἀξιακῆς κρίσης καὶ θεσμικῶν ἀνεπαρκειῶν), ἀποτελοῦν, δυστυχῶς, στίγμα στὴν Ἱστορία τῆς Μεταπολίτευσης. Ἡ πολιτισμικὴ παρακμὴ, ἡ πνευματικὴ καὶ ἀξιακὴ κρίση (ἐξωγενῆς καὶ ἐνδογενῆς) καὶ ἡ οἰκονομικὴ χρεοκοπία καταδεικνύουν ὅτι χωρὶς πνευματικὲς καὶ ἠθικὲς ἀξίες δὲν εἶναι δυνατὴ πραγματικὴ πρόοδος.

Ἐπίσης, ἡ «εὐημερία» καὶ δὴ ἡ ὑλικοκρατικὴ δὲν ἀρκεῖ ἀπὸ μόνη της γιὰ νὰ ἐμπνεύσει ἓνα Λαὸ νὰ ἐπιτύχει συνολικά.

Μήπως αποτύχαμε; Υπάρχουν σήμερα σημαντικά προβλήματα σε διαφόρους τομείς: πολιτικής (ποιότητα πολιτικού λόγου και συμπεριφοράς, διαφάνεια, αξιοκρατία), θεσμών (θεσμικής επάρκειας και αποτελεσματικότητας), οικονομίας (άντιμετώπισης των οικονομικών ανισοτήτων, υπερσυγκέντρωσης πλούτου, φορολογικής δικαιοσύνης, συμφεροντολογικής συντεχνιακής νοοτροπίας), έξωτερικής πολιτικής και ἄμυνας (Κυπριακό, ἑλληνοτουρκικά, ἔθνικὰ θέματα), κοινωνικής πολιτικής (κοινωνική δικαιοσύνη, μεταναστευτικό, πληθυσμιακή και πολιτιστική συνοχή), παιδείας (προσανατολισμός, ταυτότητα, ποιότητα), υγείας (πρόσβασης σε ὑπηρεσίες υγείας), περιβάλλοντος (περιβαλλοντικής προστασίας, πολεοδομικής ἰσορροπίας), πολιτισμοῦ (πολιτιστικής ποιότητας), δικαιοσύνης (ἀπονομή δικαιοσύνης) και ἀσφάλειας (ἐγκληματικότητα). Ἡ αἰτιολογία τῶν ἀστοχιῶν εἶναι πολυπαραγοντική, ἐνδογενῆς και ἐξωγενῆς, ἀλλὰ σίγουρα πνευματική, ἀξιακή, πολιτισμική και θεσμική (ἀνεπάρκεια θεσμῶν και διαδικασιῶν, ἀδιαφάνεια, κομματοκρατία). Ὑπερέχει πολλές φορές τὸ ἀτομικὸ ἐγὼ και τὸ συντεχνιακὸ και τοπικιστικὸ συμφέρον εἰς βάρος τοῦ συλλογικοῦ και καθολικοῦ ὀφέλους.

Εἰδικότερα, ὡς πρὸς τὴν Ἐκκλησία: Ἡ Μεταπολίτευση ὑπῆρξε και γιὰ τὴν Ἐκκλησία ἡ «ὀμαλότερη» περίοδος τῆς σύγχρονης ἐκκλησιαστικῆς πραγματικότητας (ἂν και ὄχι πάντοτε ἀνέφελη). Ἡ Ἐκκλησία «ἐπέτυχε» ὡς ἓνα βαθμὸ - ἀτελῶς ἀκόμη - τῆ διασφάλισή Της ἀπὸ τὴν κρατικὴ ἀθαιρεσία, τὶς συνεχεῖς κρατικὲς ἐπεμβάσεις στὰ ἐσωτερικά Της, τὶς συνεχεῖς ἀπαλλοτριώσεις, ἄνευ τιμήματος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὴν γενικότερη ἐπιβολὴ τοῦ Κράτους ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν πολλοῖς, ἡ Μεταπολίτευση σήμανε τὸ «τέλος» (ἔστω ἐν μέρει) τῆς «Βαβυλώνας αἰχμαλωσίας» τῆς Ἐκκλησίας στὸ Κράτος. Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1975 ἀναγνωρίζει - ἐπὶ τῆ βάσει διαφόρων ἀντικειμενικῶν λόγων - τὴν Ὁρθοδοξία (Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος) ὡς «ἐπικρατοῦσα» (Προοίμιο, Ἄρθρο 3, Καταστατικὸς Χάρτης τῆς ΕτΕ, θεωρία και νομολογία κλπ.), ἐγγυᾶται, ὁμως, τὴν θρησκευτικὴ ἐλευθερία (Ἄρθρο 13, Νόμος 2014, θεωρία και

νομολογία κλπ.). Ἡ Ἐκκλησία δὲν ἐπιδιώκει τὴν ἐπιβολὴ τῆς θεολογίας, τῆς ἀνθρωπολογίας, ἐν γένει τῆς κοσμοθεωρίας Της, «διὰ τῆς βίας» ἢ διὰ τοῦ ψεύδους, διότι εἶναι ὁ φορέας, ὁ κάτοχος τῆς πραγματικῆς θεοσδότου

Ἐλευθερίας¹ καὶ Ἀλήθειας², ἡ ὁποία δὲν ἐπιβάλλεται, ἀλλὰ προβάλλεται ὡς «φῶς ἀληθινόν»³ καὶ ὡς «ὔδωρ ζῶν»⁴ γιὰ ὅσους θέλουν νὰ δοῦν καὶ νὰ ξεδιψάσουν.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ ὁποία ἀποτυχία τῆς Μεταπολίτευσης καὶ ἡ μερικὴ ἐπιτυχία τῆς μπορεῖ νὰ συμπυκνωθεῖ μεταξὺ ἄλλων στὸ ἐξῆς : Ἄντι νὰ ἐπενδύσουμε στὴν συνεργασία Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας με ὄρους «συναλληλίας», ὅπως ὀρίζει ἡ ἑλληνικὴ καὶ ὀρθόδοξη παράδοσή μας, ἡ κοινωνικὴ πραγματικότητα, οἱ κοινωνικὲς ἀνάγκες, ἐξαντλήσαμε τὴν ἐνέργειά μας σὲ ἀλυσιτελεῖς καὶ ἀτελέσφορες μάχες περὶ «διαχωρισμοῦ Κράτους καὶ Ἐκκλησίας», ἐκτὸς τῆς παραδόσεώς μας καὶ χωρὶς νὰ ὑπάρχει οὐσιαστικὰ ἀποχρῶν πρὸς αὐτὸ λόγος, μιμούμενοι ἐν πολλοῖς ξένα ἐρμηνευτικὰ σχήματα καὶ ξένα προτάγματα καὶ πρότυπα, τὰ ὁποία δὲν ἀντέχουν τὴν βάσανο μιᾶς ἀντικειμενικῆς ἱστορικῆς ἀνάλυσης τῶν ἑλληνικῶν ἱστορικῶν δεδομένων, πραγματικοτήτων καὶ ἀναγκαιοτήτων.

Ἡ ἐπένδυση στὴν ἐλευθερία, στὸν φιλελευθερισμὸ καὶ στὸ εὐρωπαϊκὸ ὄραμα δὲν ἀξιοποίησε οὐσιαστικὰ καὶ ἀποτελεσματικὰ τὸ ἀρχαιοελληνικὸ πρόταγμα τῆς προτεραιότητος τῆς ἠθικῆς ἔναντι τῆς πολιτικῆς, καθὼς καὶ τὸ χριστιανικὸ πρόταγμα τοῦ συνδυασμοῦ τῆς πνευματικότητος, τῆς φιλελευθερίας καὶ τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, πού θὰ μποροῦσε νὰ ἀποτελέσει πρότυπο συνεργασίας Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, σαφῶς πολὺ πιὸ ἐπιτυχημένο ἀπὸ τὸ γερμανικὸ / σκανδιναβικὸ / ἰταλικὸ καὶ τὸ

βρετανικὸ σύστημα καὶ τὸ ὁποῖο θὰ ἔδινε ἓνα συγκριτικὸ πλεονέκτημα τοῦ διαχρονικοῦ Ἑλληνοῦ πολιτικοῦ λόγου ἐπὶ τῶν θεμάτων αὐτῶν. Ὁ συνδυασμὸς παράδοσης, πνευματικότητος καὶ κοινωνικῆς δικαιοσύνης θὰ ἦταν τὸ πρότυπο, τὸ ὁποῖο θὰ μποροῦσε νὰ μᾶς προστατεύσει

---

¹ «Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι» (Μάρκ. 8.34).

² «Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ» (Ἰω. 14 6)

³ «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει» (Ἰω. 1.1-5).

⁴ «Μεσοῦσης παραγένονας, τῆς ἑορτῆς φιλάνθρωπε, ἐν ἱερῷ καὶ ἐλάλει· Οἱ δίψης ἔμπλεοι πρὸς με, ἔλθετε καὶ ἀρύσασθε, ὔδωρ ζῶν καὶ ἀλλόμενον, δι' οὗ τρυφῆς καὶ χάριτος, ζωῆς τε τῆς ἀθανάτου, ἐπαπολαύσετε πάντες» (Ἐξαποστειλᾶριον τῆς Μεσοπεντηκοστῆς).

ἀποτελεσματικὰ ἀπὸ τὰ διάφορα «ἄκρα»: τὸ «ἄκρο» τῶν θρησκευτικοπολιτικῶν ταλιμπανισμῶν ἀφ' ἑνός, καὶ τὸ «ἄκρο» τῶν πολιτικοθρησκευτικῶν μηδενισμῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ «ἄκρο» τῆς ἠθικῆς ἔκλυσης καὶ παρακμῆς. Ἡ Ἐκκλησία ἀπαιτεῖ νὰ συμμετέχει στὸν εὐρύτερο κοινωνικὸ διάλογο μὲ τοὺς λοιποὺς συμμετέχοντες (θεσμούς, κοινωνία τῶν πολιτῶν), ὅπως ἐπιτάσσει ὁ δημοκρατικὸς διάλογος, καὶ ὄχι νὰ περιφρονεῖται ἢ νὰ ἀποκλείεται, ἐπειδὴ δὲν «ἀρέσει» ὁ λόγος Της.⁵

Ἡ Ἐκκλησία ζεῖ «συνοδικῶς», ἐμπνεόμενη ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ἀφουγκραζόμενη τὸν Λαό. Χαίρεται νὰ ἀπολαμβάνει κάθε γνήσια ἔκφραση δημοκρατικότητας, ἢ ὁποία ἀναδεικνύει κάθε θεμελιώδη καὶ ἀπαράβατη ἀνθρώπινη ἀξία. Τὸ μήνυμα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι μήνυμα σωτηρίας, «μεταφυσικῆς καὶ φυσικῆς», δηλαδή «ψυχικῆς ὑγείας, θεραπείας καὶ ἰσορροπίας», μήνυμα ἐλπίδας ὅτι ὁ θάνατος, ὁ φυσικὸς, ὁ σωματικὸς καὶ κυρίως ὁ πνευματικὸς, δὲν ἔχει τὸν τελευταῖο λόγο στὴν Ἱστορία τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν, διότι ὁ Θεάνθρωπος Χριστὸς «ἐξῆλθε νικῶν καὶ ἵνα νικήσῃ» (Ἀποκ. 6.2).

Τί στόχους θα θέσουμε γιὰ τὸ μέλλον; Θὰ ὑπογραμμίσω μερικούς: Ἡ δημιουργία μιᾶς εὐνομούμενης Πολιτείας καὶ μιᾶς ὑγιοῦς Κοινωνίας, χωρὶς ὕλιστική μονομέρεια μὲ πνευματικὲς καὶ πολιτισμικὲς ἀναφορές, μὲ ἐθνικὸ ὄραμα μιᾶς ὀλιστικῆς καὶ ὄχι μονάχα ὕλιστικῆς προόδου· ἢ βελτίωση τῆς ποιότητας τῆς δημοκρατίας μας, ἢ ὁποία ὀφείλει νὰ μὴν περιορίζεται στὴν ἀπλή ἐπιτέλεση ἐκλογῶν καὶ ἐναλλαγῆ κυβερνήσεων, ἀλλὰ νὰ ἐμβαθύνει σὲ οὐσιαστικὰ ζητήματα δημοκρατίας μὲ διάλογο, χωρὶς ἀποκλεισμούς· ἢ

ἐμπέδωση ἑνὸς οὐσιαστικοῦ κράτους δικαίου· ἢ ἄμεση ἀντιμετώπιση τοῦ δημογραφικοῦ (τόσον ὡς πρὸς τὴν πραγματικὴ αἰτιολογία του ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὴν «θεραπεία» του) καὶ ὄχι μονάχα ἢ οἰκονομικὴ προσέγγισή του· ἢ ἀποτελεσματικὴ διαχείριση τοῦ προσφυγικοῦ καὶ μεταναστευτικοῦ καὶ ἢ διαφύλαξη τῆς πολυδιάστατης κοινωνικῆς συνοχῆς· ἢ βελτίωση τῆς παιδείας σὲ ὅλες τὶς βαθμίδες καὶ κυρίως στὴν πρωτοβάθμια καὶ

---

⁵ Κατὰ τὸ ἀγιογραφικόν: «Πολλοὶ οὖν ἀκούσαντες ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἶπον· σκληρὸς ἐστὶν οὗτος ὁ λόγος· τίς δύναται αὐτοῦ ἀκούειν;» (Ἰω. 6.60). Καὶ στὴν ἐρώτηση τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς Ἀποστόλους: «μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν;» οἱ Ἀπόστολοι μὲσω τοῦ Πέτρου ἀπάντησαν: «Κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις· καὶ ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν καὶ ἐγνώκαμεν ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος» (Ἰω. 6.67-69).

δευτεροβάθμια και όχι μονάχα στην τριτοβάθμια, όπου παρατηρείται μία υπερβολική έμφαση· ή διάσωση της ιστορικής εθνικής μνήμης μας· ή αντιμετώπιση του έξ Ανατολών (και εκ Βορρά;) αναθεωρητισμού και έπεκτατισμού («γαλάζια πατρίδα» κλπ.), ή προστασία της μαρτυρικής Κύπρου και τὸ τέλος της ξενικής κατοχής της (φέτος συμπληρώνονται 50 χρόνια ἀπὸ τὴν τουρκική εισβολή), ή έμπέδωση πραγματικῶν και ειλικρινῶν σχέσεων φιλίας και καλῆς γειτονίας με τις ὄμορες χῶρες, με συνεργασία και έντιμότητα· ή έπωφελῆς συμμετοχή μας στην Ε.Ε., χωρίς συμπλεγματισμό· ή βιώσιμη ανάπτυξη με σεβασμό στὸ περιβάλλον και στὸν τόπο μας χωρίς υπερβολές και ἀπληστία. Πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ σημαντικὴ εἶναι ή λειτουργία τοῦ κράτους και τῶν μηχανισμῶν του, ἀλλὰ και τῆς δικαιοσύνης, καθὼς και ὁ ρόλος τῶν Μ.Μ.Ε. και τῶν προτύπων, πὸ αὐτὰ προβάλλουν.

Χρειαζόμαστε αὐτοπεποίθηση, ἀνακάλυψη τῆς συλλογικότητας και τῆς συνεργατικότητας, παραμέριση τοῦ «ἐγῶ» (τοῦ ἐγωισμοῦ) και ἀνάδειξη τοῦ «ἐμεῖς», ὁμόνοια και σεβασμό. Ἡ ἐποχή μας χρειάζεται ήθικὴ, και μάλιστα θεολογική ήθικὴ, ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς κυβερνῶντες, ἀλλὰ και ἀπὸ τοὺς κυβερνωμένους· ὁ θεῖος νόμος ἐλέγχει κάθε ἀνθρώπινη ἐνέργεια και νομιμότητα. Ἡ ἐπίτευξη τῶν στόχων ἀπαιτεῖ σχεδιασμό και συγκεκριμένα και ὑλοποιήσιμα μέτρα πὸ θὰ ἐπιτύχουν τὴν πραγματοποίησή τους, ή ὁποία ἐναπόκειται κυρίως στην νέα γενιά, ή ὁποία θὰ πρέπει νὰ ἐπιδείξει ἕνα διαφορετικὸ ήθικὸ παράδειγμα ἀπὸ τὸ μέχρι τώρα για νὰ τοὺς ἐπιτύχει. Εἰδικότερα ὡς πρὸς τὴν Ἐκκλησία: Στόχος εἶναι ή πνευματικὴ και ήθικὴ ἀναγέννηση τοῦ ἑλληνικοῦ Λαοῦ και ὁ ἀναβαπτισμός του στὰ νάματα τῆς Πίστεώς μας· ή προβολὴ τοῦ πλούτου τῆς Ὁρθοδοξίας στοὺς ἐγγὺς και στοὺς μακρὰν, στοὺς συναθρώπους μας, ἀσχέτως προέλευσης, ὡς ἐλευθέρα ἐπιλογή «φωτὸς» και «ὔδατος ζῶντος»· ή ἐπίτευξη δηλαδή

πραγματικῆς συναλληλίας μεταξύ Πολιτείας και Ἐκκλησίας με τὴν ἀναγκαῖα έμπέδωση ειλικρινοῦς σεβασμοῦ τῆς Πολιτείας πρὸς τὴν Ἐκκλησία.

Ἄς ἐλπίσουμε ὅτι ή Ἑλλάδα και οἱ Ἕλληνες, θὰ ἐγκολπωθοῦμε τὰ θετικὰ και θὰ θεραπεύσουμε τὰ ἀρνητικὰ τῆς μεταπολιτευτικῆς ιστορίας μας.

Μέ εὐχές

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ